

Op bezoek bij de ‘Zieke Man’

Het verslag van een reis naar het Midden-Oosten in 1908

MEYLTJE
VAN AALST

In het verder zo zakelijke Archief Bijlard / de Wit 1774-1944 in het Streekarchief bevindt zich een curiositeit: twee dezelfde boekjes met een glimmend zwart kaft, die eruit zien als ouderwetse paspoorten.¹ Als je ze openslaat blijken ze het dagboek te vormen van een reis die Tijmen Bijlard, Hilversums industrieel, in 1908 door het Midden-Oosten maakte.

Het dagboek van Tijmen Bijlard

Timotheus (Tijmen) Hermanus Hendrikus Bijlard, directeur van de firma H. Bijlard en Co., woonde op de Bussumerstraat 52 naast zijn machinale tapijtfabriek. Hij werd geboren in 1873 en trouwde in 1895 met Cornelia (Cor) Hendrika Maria Ignatia de Wit, uit een ander belangrijk Hilversums geslacht van tapijtfabrikanten. Uit hun huwelijk werden acht kinderen geboren.

Tijmen moest wel tapijtfabrikant worden: zijn vader was Henricus Johannes Bijlard, zoon van Jan Bijlard, directeur van de tapijtfabriek aan de Groest 104-108 en zijn moeder was Johanna de Wit (uit een andere tak van de De Witten), directrice van de tapijtfabriek op de hoek van de Bussumerstraat, de Schoutenstraat en het Noordse Bosje.² In 1896 trad Tijmen toe tot de firma H. Bijlard en Co. van zijn moeder. Deze situatie duurde tot 1900. Toen kocht hij z'n moeder uit en liet een nieuw fabrieksgebouw plaatsen op hetzelfde perceel, om aan de eisen van

Familiefoto gemaakt na het huwelijk van Tijmen en Cor Bijlard-de Wit in het Spannderswoud. Zittend rechts naast de bruidegom, zijn moeder Johanna Bijlard-de Wit (SAGV, Collectie De Wit, nr. 8).

de tijd te kunnen voldoen.³ Daarin stonden zijn 10 door stoom aangedreven tapijtweeftouwen, damasttapijten te weven.⁴ Bijlards moeder overleed in 1907.

Op 22 juni 1908 ging Bijlard op pad en begon hij een dagboek bij te houden. Hij deed dit voor zijn vrouw – hij spreekt haar één keer toe als “U Cor” – en kan daarom gemeend hebben de zakelijke kant van de reis buiten het verslag te moeten houden.

Hij reisde via Utrecht naar Keulen en stapte daar in de ‘Oriënt-Express’ naar Constantinopel. Van daar uit maakte hij uitstapjes in de omgeving en reisde vervolgens door naar Saloniki. In juli voer hij naar Athene en vervolgens naar Alexandrië. Tijdens de beschrijving van de treinreis naar Caïro eindigt het dagboek plotseling. Hoe en wanneer hij terugreisde naar Hilversum is onbekend. In de kaft van het tweede deel van het dagboekje staat “Syracusa Palermo” geschreven. Mogelijk is hij dus via Sicilië en Italië teruggereisd.

Hoewel over het leggen van handelscontacten nooit iets in het dagboek gezegd wordt, was dit – en het opdoen van patronen – wel de reden om op reis te gaan.⁵ Misschien kwam daar nog bij dat hij nu, na het overlijden van zijn moeder, eigen baas was geworden en zelf contacten en ervaringen wilde opdoen.

In het dagboek gaat zijn belangstelling uit naar de landschappen waar hij doorheen reist en de mensen die hij tegenkomt: hoe leven ze, wat voor kleding dragen ze en wat eten ze. Interesse voor de oude culturen waarvan hij de resten om zich heen moet hebben gezien, heeft hij nauwelijks. Constantinopel heeft ‘mooie moskeeën’ en Athene ‘rompen’ van ‘2000 jaar voor Christus geboorte’ maar de namen van de Atheense ‘antiekteete gebouwen’ laat hij blanco.

Hij beschrijft de huwelijksgebruiken bij de Turken en de Grieken en was over beide niet erg te spreken. Interessant is ook te kijken naar zijn beschrijvingen van Constantinopel en Egypte aan de ene en Athene aan de andere kant. Zijn enthousiasme voor de moskeeën en de palmen werd aardig getemperd door de toch wel erg exotisch vuile mensen en hun rare gewoontes. Nee, dan de eerlijke Grieken, en Athene met haar asfalt, marmer en elektrisch verlichte winkels!

Voor of in Alexandrië ging het mis. Bijlard lag daar enige dagen in het ziekenhuis met ‘een coliek’ en schreef hierna nog een stukje over zijn treinreis, maar stopte tamelijk plotseling en zonder de in de tekst beloofde beschrijving van Alexandrië. Omdat de overige bladzijden uit het dagboek zijn gescheurd, weten we niet of hij oorspronkelijk meer had geschreven.

Hij kwam ziek naar huis en overleed in Hilversum op 29 januari 1909, 35 jaar oud. In het gemeenteverslag over 1909 staat hij vermeld: één persoon overlijdt dat jaar aan dysenterie.⁶ Zijn weduwe zette het familiebedrijf voort samen met een zoon. Ze verkochten de fabriek in 1927 aan de tapijtfabriek “Cornelis van den Brink”. Deze bracht de voormalige fabriek van Bijlard in bij de Veneta in 1932.⁷ Cor overleefde Tjimen 35 jaar en is in 1944 gestorven.

De fabriek (uit: 'De Tapijtfabriek der firma H. Bijlard & Co.', Hilversum, in: *Mutua Confidentia. Wekelijksche Mededeelingen van het Handels-Informatiebureau Wijsmuller & Cie, gevestigd te Amsterdam, Singel 299, 10^e Jaargang, nr. 30, 25 juni 1901, pp. 233-244, p. 234*) (SAGV, Archief Bijlard / de Wit 1774-1944, nr. 126).

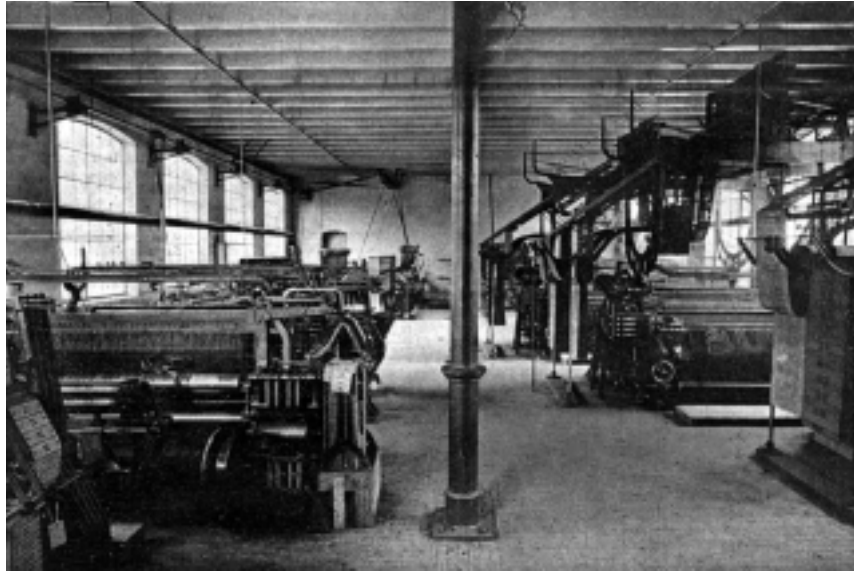
De 'Zieke Man': het Ottomaanse Rijk⁸

Bijlard bezocht Constantinopel, het huidige Istanbul, in de woelige nadagen van het Ottomaanse rijk, dat ten slotte ten val kwam nadat het in de Eerste Wereldoorlog de kant van Duitsland had gekozen. Als toerist heeft Bijlard blijkbaar niet veel gemerkt van de ingrijpende gebeurtenissen die zich in en rond Constantinopel plaatsvonden op het moment van zijn verblijf. Hij meldt alleen dat zijn bagage op anarchistische literatuur wordt gecontroleerd en dat men 'altijd' bang is voor een aanslag op de Sultan. Een week of wat na zijn verblijf – op 24 juli – begon in de stad de Jong-Turkse revolutie, voortgekomen uit een beweging onder de officieren van het leger, die herstel eiste van de grondwet en het parlement. De beweging had als doel het rijk te redden, onder meer van de buitenlandse interventies in de Balkan.⁹

Het enorme rijk had bestaan uit (onder meer) bijna alle huidige islamitische landen gelegen in het Midden-Oosten en Noord-Afrika, namelijk: de landen van het Arabisch schiereiland, Iran, Irak, Syrië, Libanon, Israël en de Palestijnse gebieden, Jordanië, Egypte, Libië, Algerije, Tunesië, Turkije, een groot deel van de Balkan en Griekenland.

Vanaf de 17^e eeuw begon de positie van het rijk ten opzichte van de Europese staten te verzwakken in economisch, technologisch en militair opzicht.

In Bijlards tijd hadden allerlei gebieden zich al min of meer losgemaakt uit het rijk: het zuidelijke gedeelte van Griekenland, Roemenië, Servië en Montenegro waren onafhankelijk en de autonome provincies Moldavië, Egypte, Libanon en Bulgarije waren alleen in naam nog onderdeel van het rijk. Ook de Westerse mogendheden zagen hun kans schoon in gebieden die zij belangrijk achtten: Oostenrijk-Hongarije bezette Bosnië-Herzegovina en Groot-Brittannië bezette Cy-

prus en was de werkelijke machthebber in Egypte. Ook had de sultan gebieden rond de Zwarte Zee moeten afstaan aan Rusland.¹⁰

Over dit rijk met zijn tientallen volkeren, culturen en vele godsdienstige stromingen heerste de sultan als een absoluut vorst: hij was “als de beschermer van een ommuurde tuin: zowel tuinman als bewaker.”¹¹ Als kalief verenigde hij bovendien in zijn persoon zowel de wereldlijke als – voor het islamitische deel van de bevolking – de geestelijke macht.

Bijlards sultan Abdülhamit II (1876-1909) vaardigde de eerste grondwet uit en riep in 1877 het eerste parlement bijeen, om het een jaar later alweer met permanent verlof te sturen. Hij initieerde verschillende hervormingen om de economie, de bureaucratie, het onderwijs, het leger en het belastingstelsel te moderniseren. Echter, zonder steun vanuit de bevolking hadden deze weinig effect.¹² Hij werd zeer paranoïde en heerste uiteindelijk met de hulp van een groot netwerk van spionnen en verklikkers, wat een systeem van corruptie en vriendsjespolitiek in stand hield. De pers stond onder strenge censuur maar ondanks krachtige officiële tegenwerking bleven liberale en nationalistische organisaties groeien en was er veel sociale onrust.¹³ Geen wonder dat het Ottomaanse rijk bekend stond als de “zieke man van Europa”. Moderne infrastructuur als de spoorwegen en veerdiensten met stoomboten waren in buitenlandse handen.

De sultan gaf na de revolutie van 1908 toe aan de eisen van de Jong-Turken, maar werd in 1909 afgezet ten gunste van zijn broer Mehmet v. Diens opvolger Mehmet VI was de laatste sultan. Met zijn afzetting en door de omwentelingen bespoedigd door de Eerste Wereldoorlog, kwam in de jaren twintig van de vorige eeuw een eind aan het Ottomaanse Rijk en werden er grenzen getrokken waarvan we nu nog steeds de gevolgen ondervinden. Ankara en niet Istanbul werd de hoofdstad van het nieuwe land Turkije onder Mustafa Kemal Atatürk.

Het dagboek

22 Juni 1908

Reis naar Constantinopel¹⁴

Vertrokken uit Utrecht om 5.03 n.m. zeer mooie coupé 1e klasse, in Emmerik wordt Douane gecontroleerd. Wegens mededeeling dat de reis gaat naar Constantinopel behoeven de koffers niet opengemaakt te worden. Ik zit in een rookcoupe maar er is een papier op de deur geplakt met 'verboden te rooken'. Echter staat de conducteur mij toe om te rooken, daar ik geheel alleen in de coupé zit. Ik passeer verscheidene plaatsen, alle kleintjes, thans ben ik in Wesel. Dit schijnt nogal een mooie plaats te zijn, tenminste aan de huizen die men ziet. Op het station Wesel is een aardig vierkant plaatsje zo groot als onze voorkamer. Een fontein staat er in 't midden en daarom heen een vijvertje en eenige planten. Nu ziet men langs de lijn vele en groote fabrieken. Eindelijk een bergrug, niet hoog, en thans sta ik stil op het station Oberhausen – dit is een groot druk station met vele lijnen. De natuur is hier mooi, voor Duisburg bevindt zich ook een bergrug ongeveer zoo als bij ons de Wageninghschen berg is – Duisburg heeft vuile lelijke huizen.

Thans Amsterdamsche tijd 5 minuten over 9 uur nu ben ik in Dusseldorf en geeft de spoorlok 9³/₄ uur aan – thans ben ik in Keulen aan het station; de tijd met Amsterdam scheelt hier 40 minuten.¹⁵ Het station is mooi; de restauratie bevindt zich midden in de groote overkapping die langer en breeder schijnt dan in Amsterdam doch niet hooger, het geheel is prachtig en geeft een mooie indruk. Het is hier aan 't station zeer druk, voor de trein naar Berlijn & Parijs en andere luxe treinen. Alles electrisch verlicht. Een afzonderlijke gelegenheid is hier om brieven te schrijven. Met het Duitsch praatn gaat het nog al – ten minste ze verstaan mij zoo wat.

Nu is het 12 uur spoortijd, daar komt de trein aan voor Weenen-Constantinopel.¹⁶ Een conducteur komt naar mij toe en vraagt biljet voor de slaapwagen. Het zijn 2 bedden boven elkander. In de voor mij bestemde coupé is nog iemand. Nu zegt de conducteur: "zal ik U een coupé geven waarin u geheel alleen kunt zijn", ook wel 2 bedden boven elkander maar toch voor mij alleen. Nadat ik mij ontkleed heb en mijn avondgebed heb gebeden, ga ik na goed gezien te hebben of alles gesloten is naar bed. Laat het gordijn voor het raam ¹/₂

open om 's morgens de dag te kunnen zien.

Om ± 5 uur word ik wakker, de natuur biedt hier een pracht aan, hooge heuvels of bergen met mooie valleien, echter ben ik te lui om op te staan en ga maar weder slapen, daar het in de trein ook doodstil is. Later zie ik weder eenige mooie streken en eindelijk zal ik toch maar opstaan.

Na aangekleed en gewasschen te zijn is het zoo wat ruim 8 uur, alles naar Hollandsche tijd. Neem een stukje chocolade en ga ik de trein eens doorloopen. Kom na afloop van de 1^e slaapwagen¹⁷ in de rooksalon en vervolgens in de eetzaal. Alles ziet er mooi uit, prachtig. Ik ga wat eten, 2 eieren met 4 broodjes en thee, dat kost 1 mark 80. Duur hoor!

De weg die wij begaan is prachtig. Hooge bergen, mooie dalen, lieve dorpjes met hun aardige kerkjes in de dalen gelegen en tegen de bergen. In een woord prachtig is het gezicht wat men geniet.

Thans naderen wij Weenen, een blijde verwachting doet mij verheugd zijn omstandelijk aan U Cor¹⁸ te kunnen schrijven; want ik heb hier 45 minuten de tijd. Doch, O wreede teleurstelling: geen briefkaarten, geen brieven of geen postzegels zijn hier te krijgen. Dit station, de aanlegplaats van de exprestreinen, geeft zelfs de reizigers niet eens gelegenheid iets te gebruiken. Compleet niets is er te krijgen, zoodat wil men iets hebben, men verplicht is de stad in te gaan. Men zoude dit, al is het dan ook geen hoofdstation, niet van een plaats als Weenen verwachten, te meer daar de Exprestreinen hier ruim ¹/₂ uur moeten wachten.

Gelukkig vertrekt de trein nogal op tijd zoodat men uit dit oord, ja laat ik maar zeggen van ellende, vertrekt, met geen aangename herinnering aan een hulpstation van Weenen, dat wel zoo groot is als ongeveer Amsterdam bij ons.

Nog zij opgemerkt [dat] het een Kopstation is; dus een station waar de treinen niet verder kunnen maar terug moeten, zoo als in Antwerpen en Station du Nord te Parijs en andere plaatsen. Door reizende ziet men nog vele groote plaatsen. Prachtige bergen met mooie vlakten, waarin met ontzaglijk veel mais¹⁹ gebouwd vind, als ook nog hennepzaad dat alles rijp op het veld staat. Bepaald een zeer mooi gezicht, in de dalen die zeer groot zijn, vindt men troepen van honderden stuks paarden, koeien, schapen. Ook ganzen en scha-

Staatkundige kaart van Europa (uit: R. Bos' Geïllustreerde Schoolatlas der geheele aarde in kaart en beeld, P. Noordhoff, Groningen, 7^e herziene druk 1908, p. 4 (coll. auteur)).

pen, bokken, geiten, alle hebben hun afzonderlijke geleiden bestaande uit mannen of jongens. Deze schijnen 's nachts bij hun kudde in het veld te slapen, want hier en daar ziet men dat zij een vuurtje stookten voor hun eten klaar te maken. Iets heel zonderlings in vergelijking met ons Hollanders. De natuur is prachtig, een spoorreis door deze streken is bepaald schoon. Soms gaat men zoo hoog als bij voorbeeld een kerktoeren door de bergen, soms schijnt het zelfs of men boven op de bergen is, en overal vindt men riviertjes of beekjes gevormd door het water dat van de bergen afkomt. Ook gaat men over bruggen grooter zelfs. Hoewel er onder deze bruggen geen water staat, laat

de bodem toch zien dat deze in de winter snel vliedende stroomen zijn, gevormd door het water wat van de bergen komt, omrede het in het najaar in deze streken nogal regent.

Intussen snort de trein maar steeds door, verschillende plaatsen, gehuchten voorbij, tot eindelijk Sofia naderd. Daar wordt ruim $\frac{1}{2}$ uur halt gehouden, omdat de locomotief als dan water ontvangt en steenkolen opneemt. Dit station is versierd met groene eikenbladeren; vragende naar de reden daarvan, meldde men mij, dat de koning Ferdinand van Bulgarije van zijn reis in 't Buitenland was teruggekeerd.²⁰ Sofia is namelijk de residentiestad van de koning van Bulgarije en nu hadden de

bewoners van zijn stad bij zijn tehuiskomst hem feestelijk ingehaald.

Na het oponthoud reeds genoemd gaat de trein verder. Intusschen gaat de tijd hoe langer hoe meer met die van ons land verschillen en staat men zelf zeer verwonderd te zien, dat waar het bij ons in Nederland om 8 uur nog licht is buiten, het hier reeds stikdonker is, zoo dat men meent 10 of 11 uur te hebben. Vreemd is dit maar het is zoo. Inmiddels naderen wij Constantinopel.

's Nachts 11½ uur.

Opeens wordt de deur mijner coupé, die van binnen gesloten is, met geweld geopend. Daar staan voor de deur de conducteur der trein en 4 Turksche beambten. De conducteur roept: "paspoort". 2 Turken zien, terwijl je haastig uit je bed stapt, je paspoort zorgvuldig na en na deze in orde bevonden te hebben, gaan zij verder, terwijl de 2 andere Turken zeggen: "douane". Nu moet je zonder dat je eerst gelegenheid hebt je behoorlijk te kleeden, je bagage laten zien; zorgvuldig gebeurde dit nazien, vooral zag men een paar boeken en een leesboek na dat ik bij mij had – ik dacht, mensch daar kan je toch niets uit lezen, want Hollands drukwerk is iets ongehoords voor hen.

Later vernam ik dat de reden van het nazien der boeken is of er ook soms Anargistische geschriften onder verspreid zijn, want deze worden streng geweerd – men is hier doodsbenuwd voor dit gilde.

Daar breekt intusschen de morgen aan en bespeur ik weder dalen en bergen, alsook wacht[post]en voor soldaten. Kleine forten of kazernes zijn het eigenlijk op de bergen. Nu zegt de conducteur dat Constantinopel in ½ uur bereikt is en vraagt hij om 't paspoort. Dit ontvangt men bij het verlaten van het station in Constantinopel terug, na eerst opgegeven te hebben waar of men loeert, ook al voor de controle.

Op het station in Constantinopel staan eenige persoon die zich gids noemen en voor een hotel voor je zorgen en zich voor alles inspannen als men maar niet vraagt wat of het kost.

Echter verzuim ik de inkomst of liever het uitwendige te melden van Constantinopel.

Zoodra ik de stad in zicht kreeg, plaatste ik mij voor een raampje en wat zag ik: een muur rond om de stad, oud, bouwvallig, nog aantoonende de grootheid van vroeger eeuwen. Deze muren zijn op sommige plaat-

sen geloof ik wel meer dan 2 meter dik, echter is de sterkte verre van goed. Ik geloof dat 1 kanonskogel er gemakkelijk doorheen gaat. De muur bestaat uit steenbrokken uit de bergen gehaald en met een soort kalk, het schijnt wel klei, opgebouwd.

Ook ziet men torens op verschillende afstanden, ook al van 't zelfde materiaal gemaakt. Het geheel geeft een eigenaardige maar armoedige indruk.²¹

Constantinopel²²

Op het station wordt eerst nog eens je bagage nagezien, alvorens men het station verlaten mag. Ik nam een rijtuig, voor koetsier een neger, en een gids. Na het voorplein van 't station, dat niet heel groot is en met een hek is omgeven, afgegaan zijnde, kwam ik in de straten, maar mijn ogen stonden verbaasd. Zulke vuile smerige smalle straatjes. Ik was in Stamboul, een wijk van Constantinopel.

De stad heeft 3 wijken boven elkander gelegen namelijk Stamboul, Galata en Perra.²³

Wat zeggen van Constantinopel? Het is prachtig gelegen aan de Bosporus, ligt tegen een berg gebouwd, heeft mooie moskeeën; en met een meenigte honden die stadshonden zijn en in 't wild loopen, houdt men de straten schoon!, daar het hier de gewoonte is om alles wat men te veel heeft maar op straat te werpen.²⁴ Het papier en het overige worden 's morgens in de vroege weggehaald, zoo goed en kwaad dit gaat.

Men ziet hier geen wagens met vrachten zoo als in alle steden in Holland, oorzaak hier van is dat de straten hier soms uit trappen bestaan wegens de stijlte of de weg er te hoog oploopt, kan met geen paarden gewerkt worden, om de wagens omhoog te trekken. Alleen ziet men een enkele kar door een paar ossen, laat ik zoo maar zeggen, voortgetrokken, voorbij gaan.

Overigens worden hier de vrachten die zwaar zijn, [door] mannen gedragen, lastdragers geheeten. Daarvoor zijn eenige mannen, soms 10 à 12 personen noodig, aan houten dragen zij gezamenlijk de vracht. Deze houten hebben veel overeenkomst met de boom-en die men bij ons gebruikt boven op het hooi wanneer dit uit de polders gehaald wordt. Deze manier wordt hier gevolgd daar ander transport niet mogelijk is.

Ook ziet men hier mannen, die men lastdragers noemt, deze dragen tot 300 lb op hun rug. Zij hebben namelijk over hun schouders een paar riemen hangen

Rijtuig type 'Victoria' (uit: W. Slob, *De gloriëtijd van het paard*, De Bataafsche Leeuw, Amsterdam 1987, p. 125).

met een blok dat ruim in 't midden van hun rug neerkomt, ongeveer bij het stuitbeen en kunnen dan, voorover gebogen loopende, daarop verbazend veel dragen. Ook ziet men veel ezels met lasten aan beide zijden beladen door de straten gaan, $\pm$ 10 planken. Ook ziet men hitten aldus beladen. Ander vervoer is hier niet. In het hoogere gedeelte der stad genaamd Perra gaat het wel per kar, doch dan nog niet zwaar beladen en op de wegen die nogal gelijk zijn.

Het blijft gezegd, Constantinopel is wat straten aangaat en winkels ver ver ten achter met de Europesche steden. Ons Amsterdam is veel mooier; één paarden-tram heeft men maar dat lijkt wel iets afgedankts van een Europesche stad; klein van stuk en vuil. De rijtuigen – alle victoria's – zijn goed, zelfs zeer mooi en de paardjes, groote hitten, zien er over het algemeen niet slecht uit.

Ook bezit Constantinopel nog meer eigenaardigheden, zoo als de huisbewaarders van de groote winkels of banken of hotels. Deze zijn zonderling gekleed, en kleed zich ieder zoo als hij wil, echter dragen zij bijna alle de ceintuur, zijnde een band kleurige doek of effen. [Deze] wordt een keer of 5-6 maal om de buik gewonden, daarin dragen deze personen allen een geladen pistool. Dit is voor deze lui van overheidswege toegestaan.

De honden hebben alle nog hun eigen straten of gedeelten van straten; komt er een hond uit een andere straat of gedeelte van een straat waar hij niet tehuis behoort, dan wordt er door de club, zoo als ik het maar noemen zal, net zoo lang geblaft of gevochten tot hij

weder in zijn eigen kampement is teruggekeerd, hetgeen soms een oorverdovend geraas geeft.²⁵

Ook had ik het genoeg "brand" te hooren roepen en schreeuwen van een turk gelijkend op een varken dat geslacht wordt, daarna ziet men verschillende troepen soms van 30 à 40 personen blootsvoets met blauwe korte broeken aan en geele of oranje truien gelijkende op de hardloopers zoo als men ze in Holland wel eens aantreft, in gelijkmatige draf voorbij loopende, dragende op de schouder een soort kleine spuit. Deze mannen loopen soms uren aaneen voort, het hoofd doel is niet te blussen maar ze stelen zoo als men mij vertelde. Deze brandweermannen bestaan uit het plebs der bevolking.

Ook hoort men 's avonds en 's nachts iemand met een stok op de grond slaan, deze stok is van ijzer. Hij geeft daarmee te kennen het uur dat dan gerekend wordt. De turken rekenen hun tijd naar het opgaan en het ondergaan der zon. Zonsondergang is 12 uur 's nachts – zonsopgang is 12 uur 's morgens. Gaat de zon nu 's middags om 4 uur Hollandsche tijd onder dan is het om 4 uur 's nachts 12 uur voor de turken, gaat hij om 6 uur onder dan tredt de nacht pas om 6 uur in, vandaar dat men er hier ook 2 klokken op nahoudt, één aangevende de gewone tijd, één aangevende de turksche tijd. Zoo ook met de dagen, deze verschillen thans 13 dagen, dit blijft niet altijd zoo, daar de turken een jaar rekenen op 12 maanen.²⁶ Hun telling begint bij de in functie treding van elke Sultan, zoodat deze ieder jaar eenige dagen vroeger jarig is dan de dag waarop hij gekroond is. Echter gaat hun jaartelling af van Mohamed – zij tellen nu zoo ik goed begrepen heb 1300 en zooveel terwijl wij Europeanen 1908 rekenen.

Men heeft ook nog dagen waarop in enkele gedeelten der stad zoo genaamd markt gehouden wordt. Dit noemt men hier bazars; dan is door die straten bijna geen doorkomen, vuil en vies zijn ze. De menschen zien er ook vies uit, en geen Hollandsche vrouw zou van zulke menschen iets voor 't eten koopen geloof ik. Constantinopel bezit ook een groote brug deze mag men niet passeren of moet een zeker bedrag betalen. Daar de brug nogal lang is en verre van mooi en in de zomer door de groote hoeveelheid van menschen slechts moeilijk te begaan, hebben verscheidene personen uit de volksklasse kleine bootjes zeer mooi en eigenaardig in het water liggen. Daarmede kan men

voor een kleinigheid aan de andere kant van 't water gebracht worden; wat zeer amusant en interessant is. Ook ziet men veel bedelaressen en bedelaars. De bazar van Constantinopel is ontzaggeijk groot, men ver dwaald daarin, mooi is hij niet en laag. Plaatst men een vreemdeling zonder geleiden daar in, dan komt hij er de eerste dagen niet uit. Politie is er zoo goed als niet en men wordt in die bazars erg lastig gevallen door de doordrijvende winkelstand, wat voor ons Hollanders erg onaangenaam is.

Een mooi magazijn heb ik gezien van Syrmaschen²⁷ en Perschesche en Turksche tapijten. Er zijn er bij die 2000 à 3000 franc per vierkante meter kosten.²⁸

Ook vindt men des avonds veel slapende kinderen hier, die men maar gerust laat slapen, een goed ding voor onze kinderbescherming daar de ouders ze maar laten lopen.

Een bespottelijk iets wil ik nog mededeelen, de turksche vrouwen loopen gesluierd. Soms ziet men we-

gens de groote hitte eenige vrouwen die hun sluier naar achteren hebben geslagen. Dan ontwaart men een gezicht – o schrik niet – heel gewoon en ja, wonder boven wonder, nog wel geblanket, ik vraag U waarom blanketten deze meisjes en vrouwen toch hun gezicht, wanneer zij toch een zware zwarte sluier dragen? Men kon mij daarop niet antwoorden – in huis zijn zij ongesluierd, maar komt er mannelijke visite, dan gaat de sluier omlaag. Ook vraag ik mij af, hoe komt een jongeman aan een turksche vrouw, wanneer hij haar niet in 't gezicht kan zien. Hij zou volgens mij niet weten of [zij] oud of jong, mooi of lelijk is. Want om zoo zonder gezicht te trouwen, [daar] zouden onze hollandsche jongelui voor bedanken. Wel trouwen de meisjes zeer vroeg 13, 14 of 15 jaar, maar wat is dat dan nog als men hun gezicht niet ziet en wat zijn dit eigenlijk nog kinderen, niet waar!

In de trams hebben zij een afzonderlijk vertrek. In de tunnel²⁹ een plaats waar men een gordijn voorschuiift,

De Galatabrug in Istanboel (uit: P.H. van Moerkerken, R. Noordhoff, *Platen-Atlas ten gebruike bij het onderwijs in de aardrijkskunde aan Gymnasia, Hoogere Burgerscholen, Kweek- en Normalscholen*, 3^e druk, S.L. van Looy, Amsterdam 1916, p. 95 (coll. auteur)).

zoo dat zij voor het gezicht der heeren niet te zien zijn. Zoo even verneem ik dat de moeder voor de jonge man die wenscht te trouwen het meisje ziet en dit aan haar zoon vertelt, het geheel is iets zonderlings, wij zouden er niet van gediend wezen. Nu breekt men een huwelijk hier gemakkelijk. Zoo de man de vrouw niet meer wil hebben, geeft hij haar eenig geld en afgelopen is het huwelijk; de man mag doen wat hij wil. Ziet hij toevallig een meisje dat hem aanstaat dan gaat hij naar haar toe en zegt: "ik wil met je trouwen" en dan moet zij of zij wil of niet. Nu wordt het ook verklaarbaar waarom de vrouwen sluiers dragen, doch ik zoude zeggen, goed voor jonge meisjes maar zijn zij eenmaal getrouwd, weg met die rommel. Echter zijn er nog andere redenen die wij niet zullen vermelden.

Een boottochtje naar de Prinseneilanden³⁰ is iets zeer schoons. Bij Haidarp[aşa] staat een groote lange muur voor het station om de boten bij onstuimig weder te kunnen laten landen. Deze muur staat $\pm$ 60 à 70 meter van de wal en breekt de golfslag.

De eilanden, 4 in getal, zijn zeer mooi en met mooie huizen bezet. Alles is er ook te krijgen. Halkif het 3e eiland³¹ is een van de mooiste met zijn bosschen. Men kan per rijtuig het heele eiland, wat een groote berg is, rond rijden tot op de kruin en heeft een prachtig vergezicht in zee.

Nog een eigenaardigheid dient vermeld te worden: in Constantinopel en ook in Salonika³² krijgt men als men bier bestelt er eenige versnapering bij, b.v. stukje kaas met stukje brood en ingelegde olijven of olijven op zuur. 1 bordje zoo wat belegd of radijs met augurken. Ook krijgt men bij hooge versnapering geroosterde panharing. Panharing [is] voor deze streek hier een groote fijne versnapering en het is aardig om te zien hoe of fijn gekleede dames, wat ook bepaald fijne lui ze zijn, met genoeg in deze geroosterde panharing bijten. In een vloeipapiertje komen ze bij het bier, warm en wel. Bij ons zouden de lui er hartelijk voor bedanken.

Op weg naar Salonika heb ik 2 koppels kameelen gezien elk groot $\pm$ 30 stuks een eigenaardig gezicht, ongeveer bij Dédéachadje³³ was het.

Zonderlinge costuums vindt men ook in Salonika, die beter te bespreken zijn dan te beschrijven. Broeken gelijkend op onze Urkers ja. Grieken in nationaal costuum, men zou zeggen een trico onderbroek tot onge-

veer half het dijbeen. Tussen knie en onderlijf hangt een rok, wel in 1000 plooiën en ter dikte van 50 à 60 cm rond het lijf, lengte zoo wat 60 cm. Meer van die grappige kleederdrachten vindt men hier – daar loopen ook menschen door de straten met lange togen aan of eigenlijk een soort vrouwennachtpon door mannen gedragen, gemaakt van hansoppengood blauw met wit streepje, het blauw nogal donker. Daar over een soort lusterjas, zoo lang als de hansop is, zal ik maar zeggen. Bij deze mannen, Turken geloof ik, bespeurde men bij eenige wind, daar in de kant uitknipsels zijn, zoo als bij mannenhemden, kousen om hun beenen en een onderbroek; alles schijnt hier te mogen.

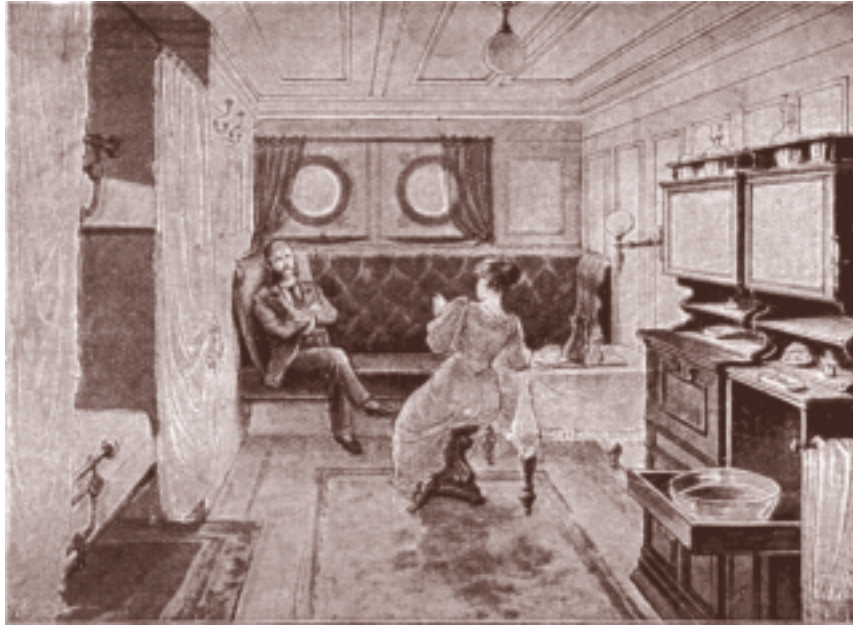
Dames loopen in plaats van met de blouse in de rok [met] deze er los overheen hangend. Echter kan men ook mooi costuum zien. Heden morgen zondag 5 Juli zag ik een dame in wit, zoo als bij ons de jonge meisjes rokken hebben. Costuum rokken zoom ribbeltjes. Deze dame had van dit goed een reform.³⁴ Het was wel goed [dat] zij reform droeg, mooi, prachtig stond dit en was het ook magnifiek gemaakt.

Salonika is een plaats die een mooi zeegezicht biedt wegens zijn prachtige kade, waar langs de tram electricque gaat, ongeveer $\pm$ ½ uur kan men daar langs loopen. De jongens zitten op de muur der kade te visschen, namelijk met een lange zwarte draad zonder dobber of hengel. Daaraan zit onder een haak en aan die haak doen zij een stukje mossel die ze van de kanten der muur afhalen. Ook ziet men jongens die aan de kant waar de steenen trap is, zich uit kleeden of liever gezegd zij doen een stuk bovenhemd af en zijn dan zoo goed als uitgekleeed en springen dan in zee. Zwemmen op [hun] rug en gewoon, het lijken wel honden, want hun huid is even bruin als hun gezicht. De meeste menschen hebben, vooral de arme, een nogal donkere gelaatskleur; bruinig.

Salonika is anders geen onaardige plaats ik vind hier langs de zeekant, eenige mooie groote hotels met restaurant.

De lucht is hier zuiverder dan in Constantinopel hoewel het op sommige plaatsen ook benauwd kan ruiken. De open tafels in de hotels zijn hier 12 tot 1 uur Dejeuner en 8 tot 9 uur Diner. Er wordt nogal heel wat opgeschapt aan zulk een tafel. De Salonikers zijn vroeg op 's morgens, om 6½ uur ziet men de heeren al aan de tafeltjes netjes hun koffie Turk met glas water

In een eerste klas hut aan boord (uit: 'Bosatlas' 1908, afb. 15).

drinken; dit ziet men in Holland niet, echter loopt het Restaurant om 9½ uur 's avonds ook zoo wat leeg. Wel zijn er dan nog eenige, maar de groote meerderheid is weg. Of zij dan gaan slapen weet ik niet, mij hebben ze dat niet gezegd.

In mijn hotel is het personeel ook vroeg op, want om 6¾ uur heb ik zelf wel om thee gevraagd en kreeg deze ook bijna onmiddellijk – en buiten beneden dronken de heeren hun koffie.

Ook ziet men nog meer vreemde dingen, te gek om op te noemen. Een kerel met een echte vrouwen zomerhoed op is geen vreemd gezicht. Ik denk van een dame die ze afgedankt heeft, maar hier wordt hij nog door mannen gedragen. O, bespottelijk.

Nog een bijzondere aardigheid: 's avonds ± 7½ uur als de heeren bier drinken, loopen er mannen en jongens met brood, haantjes, enz. en bieden die dan te koop aan de heeren bierdrinkers en raken ze dikwijls kwijt, zoo wat 7 haantjes tegelijk, een leuk gezicht is dit. Ook zijn er weder anderen die een stuk brood pain de luxe koopen of een paar eieren, vreemd, maar vindt men alles goed en mag ook alles gebeuren.

Nog heb ik verzuimd te melden dat ik de mond van de zwarte zee, zoo als men dat in Constantinopel noemt, ben gaan zien. Het was per stoomboot dat wij, onze kennissen en ik, de Bosporus opvaardden. Prachtige

boottocht van 2½ uur overal kasteelen en kleine dorpen met zicht [op] de paleizen van de keedive van Egypte³⁵, van zijn moeder [en] van de Ambassadeurs van verschillende landen, die allen aan de Bosporus hun buitenverblijf hebben. Ook ziet men het kasteel van den Sultan, met geheel zijn omgeving, ontzagge-lijk groot met zijn bijgebouwen voor zijn ± 500 vrouwen, zooals men zegt.³⁶

Elke vrijdag om 12 uur is er in Constantinopel voor de turken of liever voor de troepen kerkdag, dan is het hun eigenlijk zondag. Dan komt de Sultan in de moskee met geheel zijn hofhouding, zonder vrouwen. Een 2 of 3 tal van zijn liefste of allerliefste mag hem per rijtuig daar naartoe vergezellen, maar blijven in 't rijtuig voor de moskee zitten. Wel worden de paarden uitgespannen, maar zij mogen de plechtigheid niet bijwoonen.³⁷

Bij deze plechtigheid is bijna niemand tegenwoordig om reden [dat] men altijd bang is voor een aanslag op 't leven van de Sultan. Bij hooge uitzondering mogen op voorspraak van de Ambassadeurs vreemdelingen toegelaten worden, maar dan nog moet de ambassadeur voor hen zorgen. De turken zelf zien het nooit, alleen hooge militairen en de soldaten woenen deze plechtigheid bij.

Thans ga ik verder verhalen van Salonika. De tijd is genaderd voor mijn vertrek naar Athene, een groote stoomboot van de 'Italien' zoo als men die noemt, ligt gereed om $\pm$ 12 uur 's nachts te vertrekken. Dit wordt wel 4 uur, hoor ik zeggen. Eerst ga ik om $\pm$ 6 uur naar de boot. Langs een hooge trap aan de kant nadert men het dek, na eerst met een roeiboortje naar de trap gebracht te zijn, want de boot ligt $\pm$ 100 meter van de wal. Om ongeveer 7 uur ga ik aan tafel op de boot een bruilof [?] maar, maar kost ook 13 frank, $7\frac{1}{2}$ gulden, daar kan nog wat voor gegeven worden.

Er is veel volk op de boot. Ik heb [een] 1^e klas slaap[hut] alleen. Wij zijn geloof ik met 18 personen 1^e klas. In de 2^e klas is het veel drukker. Tenminste men ziet in de verte, daar de afstand wel een 30 meter is, veel personen bijeen; ook een franciskaner pater. Om $\pm$ 10 uur ga ik naar mijn hut, een kamertje met 2 bedden groot 2.20 x 4.50 het bed is groot 80 x 190 voor 1 persoon berekend. Boven het eene bed is nog een tweede en op een soort kanape kan ook nog iemand slapen.

Ik heb mij te rusten [ge]legen en ben om 5 uur wakker geworden. Toen weder ingeslapen tot 7 uur. Om 8 uur begaf ik mij naar de kajuit waar men kon ontbijten, koffie of thee naar verkiezing. Vervolgens op het dek komend ziet men de zee in al zijn pracht, water en lucht, anders niet. In de verte bergen vermoedelijk nog van Salonika. De boot gaat snel, zegt men. Men voelt een kleine schommeling en als vreemdeling moet men denken 'men gaat', daar men geen punt heeft waaraan men kan zien dat men vooruit gaat.

Ja, daar daagt voor ons aan de gezichtseinder een groote berg op, de Olympios zegt men, een zeer groote berg.³⁸ Verder biedt de zee geen schouwspel. Mogelijk nog in 't volgende deel. En zal ik hier mede mijn eerste boekje maar sluiten.

2^e Deel

Juli '08

In 't vorig deel is wel een kleine beschrijving gegeven van een uitstapje naar de Bosporus, maar eenige bijzonderheden zijn verzuimd te vermelden, namelijk de eigenaardige dorpjes en de muziek die men daar zondags kan ten gehore krijgen. Echt turks, voor ons Europeanen echter iets verschrikkelijks om aan te hooren: een 6 of 8 tal mannen zitten in een muziektent, elk

heeft een verschillend instrument: viool, trombonnen, triangel enz. Dan zingen zij een éénstemmig muziekstuk dat nationaal moet heeten en geloof ik ook zoo wel is, want men ziet echte Turken met de meesten aandacht luisteren. Ook heeft men op de bergen die de Bosporus omsluiten en zich uitstrekken een gedeelte langs de kusten der zwarte zee, uitstekende forten zoodat geen schip kan of mag passeeren zonder eerst van Turksche overheid gevisiteerd te zijn geworden. Onmogelijk is het daarom voor de Russische vloot om te passeeren, zeker zoude zij plat geschoten worden. Wat mijn eerste zeereis betreft... het weder is prachtig, de zee kalm, blauw van kleur. Eenige 5 stuks haaien vergezellen de boot. Verbazend snel zwemmen deze dieren. Plotseling keeren deze zich om, om zijn prooi te grijpen, ook ziet men ze bij tijd en wijle geheel boven water. De lengte is $\pm$ 2 meter en de omvang zal wel 1 meter zijn. Een verbazende lange kop hebben ze, en hun staart is wel 7 duim breed.

Verder biedt het oog verschillende eilanden, allemaal steenbergen, hier en daar met wat boomen begroeid. Zoo als men op veel booten aantreft, bevond zich ook op de mijne een jonge dame die het middelpunt vormt van eenige heeren oude en jonge... de oude houden haar zonder dat zij het bemerkt voor het lapje. Want de jonge dame reist met haar mama, deze laat haar dochter echter aan de heeren over. Zij spreken Italiaans... of zij dat is?...

De kleederen laten volgens mij wel wat te wenschen over, als men ze als stil toeschouwer beschouwt. Daar komt een andere stoomboot aanzetten, koers hebbende naar Salonika of Constantinopel. Onder de medereizigers wordt gegist van welke nationaliteit deze zal zijn, daar de vlag wegens de afstand niet zichtbaar is. Een bootsman zegt echter [dat] het een Hollandsche boot is namelijk van de K.N. Stoomboot Maatsch. Een medereiziger, die weet dat ik een Hollander ben, roept: "votre nationaliteit, salut le". Ik antwoord echter: "het is toch niet zichtbaar". Dus geeft niets, wel doet dit – al is het maar een boot – een mensch toch goed.

Verder passeert de boot nog verschillende eilanden. Vrijdag breekt aan, 's morgens om $\pm$ 5 uur wakker zijnde, bespeur ik een nogal groote stoomboot voor ons. Mijn aangekleed hebbende, spoed ik mij op dek en kan zien [dat] dit een boot is van de Koninkl. Ned.

Stoomb. Maat., die de terugreis aanvaart. Daar wij nu op korter afstand bijna gelijk met deze boot varen, kan men zien [dat] de Italiaansche boot ± 2 maal zoo groot is. Wij varen veel sneller, allengs raakt de K.N.S.M. achter en eindelijk bijna uit gezicht.

Nu naderen wij Pireus, de Commandant doet zijn bevelen hooren bij binnegaan in de haven. Eindelijk legt de boot stil, de vlag van geel wappert nog.³⁹ Nu wordt deze nedergehaald, de trappen aan beide zijden naar beneden gelaten en ziet men zich overstroomd door lieden die in (barken) roeibootten hun diensten aanbieden om U aan land bij de douane te brengen. Na dat ook ik en een mijner op reis gemaakte kennissen onze bagage hebben afgegeven, stappen wij in een roeiboortje en komen aan 't douanebureau aan, waar onze goederen worden gevisiteerd.

Toen namen wij een rijtuig en gingen naar het station van de spoor. Dit was voor 2 jaren een gewoone spoor, nu echter een elektrische trein geworden. De afstand waar vroeger $\frac{1}{2}$ uur voor nodig was, wordt nu in elf minuten afgelegd.

Athene is een plaats, bepaald mooi: lange breede straten, mooi aangelegd, geeft de indruk van een Europeesche stad en zal binnen eenige jaren een der schoonste steden van het oosten zijn. Zijn straten zijn al veel asvaalt en die nog geen asvaalt hebben, daar is men aan bezig. De elektrische tram zal in begin Aug. in werking treden. Electrisch licht ziet men in de winkels, die men bij honderden ziet. Magazijnen grooter dan men in Holland denken durft, in Amsterdam is niet een magazijn dat het wint van de hier gevestigde firma's. Rijk is alles aangelegd, een groots gezicht levert het zien der palmen op, welke een dikte hebben van boom ± 50 cm doorsnede en een hoogte van 4 à 5 meter.

Groote pleinen heeft men hier, welke 's avonds met stoeien en tafels bezet worden. Waar elke avond in de muziekanten concert gegeven wordt tot 1 uur na middernacht. Dit geschiedt in de zomer, des winters is er niets te doen. Nu moet men niet denken [dat] de winter zoo streng is! Want dan zouden alle planten bevrozen en de palmen en andere bij ons in de winter opgeborgen [planten], blijven hier buiten, maar men vindt het hier al koud als men bij ons met de overjas loopt.

Ijs op 't water ziet men soms hier eens in de 5 jaar en dan is dit nog verdwenen om 9 uur 's morgens als de zon een weinig kracht heeft. Sneeuw ziet men hier

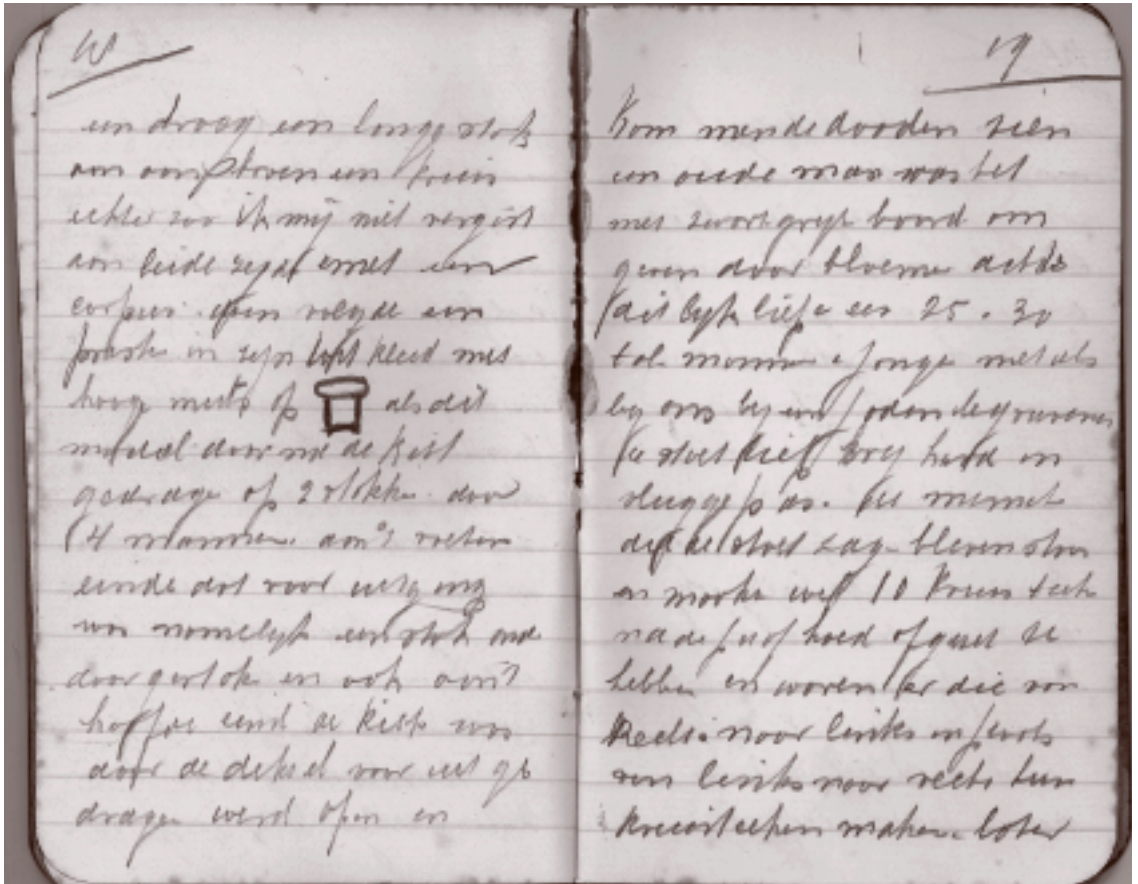
Gezicht op de Acropolis te Athene, met de spoorweg op de voorgrond (uit: 'Bosatlas' 1908, afb. 164)

nooit op de grond. Wel gebeurt het eens dat men ze in de lucht ziet, maar als ze valt op de grond dan is ze ook verdwenen. Het ijs is nooit dikker dan papier wat men te aanschouwen krijgt – brieven papier.

Athene bezit groote antikeete gebouwen of liever rompen van ± 2000 jaar voor Christus geboorte zoo als [niets ingevuld], verder zijn plaatsen waar men eens in de vijf jaren de Olympische spelen houdt. Een open terrein waaromheen alle marmeren zitplaatsen zijn Amfithaters gebouwd en kunnende bevatten 40.000 personen.⁴⁰

Groot is dit alles, zeer groot. Eerenpoort uit wit marmer, het marmer schijnt hier geen geld te kosten. Men ziet huizen geheel uit wit marmer opgetrokken. Een prachtige aanblik levert dit, oogverblindend. Het museum met zijn 100000 merkwaardigheden is ontzaglijk groot. Er zijn Engelsche oudheidzoekers en kenners die er dagelijks in doorbrengen en na ± 1 maand vertrekking zeggen: "wij hebben alles nog niet kunnen bezichtigen". Dit alleen om een voorstelling te geven van de grootte van het gebouw.

De jonge schoonpoetsers zijn flinke jongens, gaan 2 uur per dag naar school, poetsen schoenen langs de straat en doen alle boodschappen als het hun gevraagd wordt. Zijn een zeker soort, in dat zij allen ongeveer hetzelfde gekleed [gaan] en strikt eerlijk, zoo zelfs, dat als een vreemdeling hun een bedrag aan geld ter hand stelt, zeggende: "breng dat aan dit of dat adres", dan kan hij zeker wezen dat het geld direct daar komt. Een schoone deugd voorwaar, zoo ook met de mannen, zegt hun: "ik ga voor enige weken uit mijn huis". Weest dan zeker dat bij je terugkomst niets is verplaatst en alles is juist zoo

Pagina's 18 en 19 uit deel 2 van Bijlard's dagboek (SAGV, Archief Bijlard / de Wit 1774-1944, nr. 136).

als je het verlaten hebt.

Hiermede wil ik van Athene uitscheiden. Nog meer prachtige gebouwen, hooge school, Senaat enz. Echter heeft men veel last van stof, wat echt met het gereed zijn van asvaalt wel zal verminderen.

Kivischea⁴¹ is een dorpje op $\pm \frac{3}{4}$ uur afstand van Athene. Prachtig gelegen, mooi aangelegd als ons Baarn, maar het plantsoen is grooter en beter onderhouden. Hier is water in overvloed en ziet men het langs de straten als beekjes voort vloeien. Prachtige villa's in [de] stijl van dit land vindt men er vele.

Een eigenaardig gezicht bood mij in Athene een begrafenis: voorop liep een man met een deksel van de kist, bruin, met een kruis van imitatie goud. Eigenaardig was die deksel van model. De man droeg een groot zwart kleed en op zijn rug een groot kruis geschilderd. Toen volgden een paar jongens, een droeg een lange

stok aan [met] van boven een kruis. Echter, zoo ik mij niet vergis, aan beide zijden met een corpus. Toen volgde een priester in zijn wit kleed met hooge muts op als dit model daar [tekening van het hoofddeksel van de priester], met de kist gedragen op 2 stokken door 4 mannen. Aan 't voeteneinde dat vooruitging was namelijk een stok onderdoor gestoken en ook aan 't hoofde eind. De kist was, daar de deksel voor uit gedragen werd, open en kon men de doode zien, een oude man was het, met zwartgrijze baard, omgeven door bloemen. Achter dit lijk liepen een 25-30 tal mannen en jongens, net als bij ons bij een joden begrafenis. De stoet liep vrij hard in stugge pas. De menschen die de stoet zagen, bleven staan en maakten wel 10 kruisteekens na de pet of hoed afgezet te hebben en waren er die van rechts naar links in plaats van links naar rechts hun kruisteeken maken. Later vernam ik

dat dit regel is om zoo hun dooden te begraven. Dit zijn namelijk Grieks oterdocksche.

De Dames in Athene gaan zeer fijn gekleed. Hun costume kost soms 4 à 500 franc. Een getrouwde vrouw heeft jaarlijks, wil zij haar stand ophouden, ± 2 à 3000 franc voor haar toilet nodig.⁴²

Nog een zeer afkeurenswaardig gebruik heerst hier, namelijk het ten huwelijk vragen van een jong meisje tot vrouw. Met al het schoons dat Athene biedt, is dit iets heidens. De jongeman gaat namelijk naar de ouders van het meisje dat hij tot zijn vrouw wil maken en vraagt niet om haar hand, maar om datgeene wat de oude lui haar voor bruidschat denken mede te geven. Is dit volgens de jongeman te weinig, dan neemt hij het meisje niet tot vrouw. Dus het jonge meisje is de koopwaar. Willen de ouders haar gehuwd hebben, dan dienen zij een groote som gelds mede te geven, doen zij dat niet dan blijft de jongedame bijna zeker ongehuwd. Het is voorgekomen dat 50.000 dragmen bedongen was. Op de huwelijksdag voor dat de jongehuwden trouwen, wordt eerst het contract betreffende het geld, wat men *dot* noemt, getekend. Nu gebeurde het op zulk een morgen dat de vader maar 45.000 dragmen wilde geven en het huwelijk ging niet door.⁴³

De gevolgen van zulke huwelijken hier doen zich in 't moorelen leven later wel blijken. Het Hollandsch spreekwoord 'geld brengt geen geluk aan', moet men hier wel eens leeren – treurig, diep treurig, zijn zulke handelwijzen.

De duisternis treedt in Athene spoediger in, in de maand Juli moet men bij prachtig weder om 7 uur al licht opsteken, wil men in winkels van eenige diepte zien wat men koopt. Op straat houdt het licht langer aan wegens de volle maan die hier thans is en kan de tijd van donker niet bepaald worden.

Op 16 juli aanvaard ik de reis naar Alexandrië. Het weder is gunstig, de boot is grooter dan hij in mijn oog lijkt, echter niet zoo mooi als de *Lacrusa* van de Italiaanse maatschappij waarmede ik van Salonika naar Athene ben gegaan.

Wegens een pijn in de buik maak ik het diner niet mede dan over morgen hoop ik. Om 7 $\frac{1}{2}$ uur vraagt een kelner of ik heel niets wensch te gebruiken en bestel ik dan een kop koffie Turk. Dit ontvang ik op dek met een glas water, waarin voor de frischheid een stuk ijs

Op de stoomboot (uit: Thessalië, in: *De Aarde en haar Volken*, 1889, p. 57 (coll. auteur)).

is gedaan. Beide smaakten mij heerlijk, vooral het water, hoewel ik dit met kleine teugjes opdronk wegens de angst van nog heviger buikpijn te krijgen. Om ± 9 uur ga ik in de eetsalon die een 72 plaatsen ruim heeft, thee drinken: 2 groote koppen drink ik, wat mij heerlijk smaakt.

Nu iets over de boot. De boot is langer dan ik op 't eerste gezicht dacht, echter lang zoo mooi niet als die waarmede ik van Salonika ben gekomen. Er is veel volk op de boot, ook is de boot zwaar beladen. 1e klas reizigers geloof ik maar 6 personen, 2 dames en 4 heeren. 1 dame (geloof ik) van ± 35 jaar, niet veel bijzonders. De ander is een jong meisje schattend 25 à 26 jaar.

Veel menschen zeg ik zijn op de boot, dit zijn personen uit de minste stand en slapen boven op dek. Zij hebben hun bed en dekens bij zich, ook hun eten, want de boot is in ± 36 uur van Athene in Alixaner [=Alexandrië]. Die menschen uit de laagste stand weten zich drommels goed te behelpen. Echter is het een

Palmenlandschap in Egypte (uit: 'Bosatlas' 1908, afb. 144).

zootje zoo als wij Hollanders niet gewoon zijn en ik geloof dat onze arme bevolking zulks ook niet doen zou. Men eet, slaapt, wast zich als of men alleen in Gods vrije wereld was. Over 't algemeen zijn het vieze menschen. Neen, reizen zoo als hier de menschen op een boot doen, geloof ik [dat] in Holland nooit zoude voorvallen. Er zijn er die gedurende de geheele zeereis maar op hun bed (zelf opgemaakt natuurlijk) gelegen hebben. Een oude vrouw zat al dien tijd in een stoel. Andere jonge meisjes lagen geheel den dag met hun 4 of 5 ook in bed. Daarbij zaten kerels, jongens enz. kaart te spelen. Een echte wilde, vieze boel. Ik wil er ook verder over zwijgen.

Daar gaat de fluit van de boot ten teeken [dat] land of liever de kust van Egypte bereikt wordt. Het is geen prettige boot geweest, hij schommelde hevig, zoo zelfs dat na schatting de kanten der boot bij tijd en wijle minstens $1\frac{1}{2}$ meter overzakten en soms liep hij ook weder zeer goed. Waar dit aan ligt, ik ben geen stuurman of zeevaarder, dus kan dit niet beoordelen.

De haven van Alexandrië is prachtig groots, alles waar men op kijkt is geelachtig wit. Hooge palmboomen waarvan men als kleine jongen wel eens hoort vertellen, ziet men hier in werkelijkheid. Het havenverkeer schijnt hier ook uitstekend geregeld te zijn, tenminste als leek te beoordelen naar de omstandigheid dat alles zoo geregeld gaat.

Alexandrië zelf – ja wat zal ik daar van vermelden; door een coliek aangetast ben ik gedwongen eenige dagen in een hospitaal door te brengen. Nu ik ken de Europese Hospitalen niet. Dat waarin ik mij bevind is Hospitaal Europeien of Hospitaal françois. Nu, als de Hollandsche Hospitalen zoo zijn, dan beklag ik de menschen die daar inkomen. Ik heb 1^e klas maar laat de verzorging en behandeling nog veel te wenschen over. Door mijn raam zoo naar buiten ziende zie ik negers, wij zijn thans in de zomer einde juli, met een winterjas aan loopen als of wij Hollanders in de winter waren. Vreemd, maar het is zoo.

Over de hospitalen zal ik maar niet schrijven, omdat ik onze Hospitalen niet ken. Perzikken zie ik karren vol, zoo als bij ons kersen en pruimen – citroenen in overvloed, peeren ook. Echter heb ik nog geen sinasappelen gezien, deze zullen er echter ook wel zijn.

Alexandrië zal later beschreven worden. Per expres ga ik van Alexandrië naar Caïro. Wat men onderweg in die spoortrein naar buiten ziende niet ziet, dat gaat soms alle verbeelding te boven. Egypte is een vlak land. Langs de spoorbaan loopt een water, het schijnt mij toe een kanaal te zijn. Uit dit water halen de menschen water voor hun velden door middel van molens of kleine baggermolentjes zoo als vroeger in ons land ook gebruikt werden voor het uitbaggeren van water bij het bouwen van huizen, zoo als in Amsterdam bijvoorbeeld. Men ziet negerjongens zich in de modder baden, want ze zijn nog vuiler als ze er uit komen dan zij zijn als ze er in kruipen, vies. Dorpen ziet men waarvan de huizen geheel uit zand bestaan, een heel troepje bij mekaar, net als men wel eens kermeswagens aantreft. Ook vies. Deze menschen werken op land en venten met jonge hanen of kippen, ook met fruit dat zij hier en daar hebben of kopen. Hun hals en voeten, armen zijn met ringen versierd. Wat hun kleding aangaat, deze is zoo goed als niets. Licht van dracht zijn deze menschen allen gekleed. Hun kleur is aan de zwarte kant. Ook treft men mooie groene palmbomen aan, hoog naar schatting 14 à 15 meter, prachtig. In de schaduw van zulke palmbomen ziet men hier en daar dat iemand ligt te slapen.

[Het dagboek eindigt hier.]

Noten

- 1 De boekjes bevinden zich in het Streekarchief voor het Gooi en de Vechtstreek te Hilversum in het Archief Bijlard / de Wit 1774-1944, inventarisnummers 135-136. Het dagboek is met potlood geschreven. Op sommige plaatsen zijn met pen later verbeteringen of aanvullingen gemaakt. De afmetingen zijn 13 x 8 x 0,2 cm. Oorspronkelijk hadden ze waarschijnlijk beide 60 pagina's, maar uit het tweede boekje zijn de bladzijden 35 en verder weggescheurd.
- 2 B.M. Veen, *Stamreeksen. Afbeeldingen. Bidprenten. Van Veen. Reijn. Van der Heijden. Bijlard. Tapijtfabrikateurs te Hilversum*, B.M. Veen, Bilthoven 1996, pp. 211-213.
- 3 Archief Bijlard / de Wit 1774-1944, inventarisnummers 114-122, 124, meer over de veranderende situatie voor de tapijtindustrie is te vinden in: E. Pelgrim, Hilversum als tapijtstad, in: *Textielhistorische Bijdragen* 37, Stichting Textielgeschiedenis, Enschede 1997, pp. 116-139.
- 4 Door de wijze van weven waren de tapijten aan beide kanten te gebruiken.
- 5 Onbekend is hoe dat opdoen van patronen in zijn werking, hij lijkt geen tapijten mee terug naar Nederland te hebben genomen, telefonische mededeling van kleinzoon J.P. Bijlard, 21 april 2005.
- 6 In de familie is bekend dat hij lijdend aan tropische dysenterie is teruggekomen naar Hilversum en ten gevolge daarvan ook is overleden; idem. Dysenterie wordt veroorzaakt door contact te hebben met een besmette persoon of door water of voedsel tot je te nemen, dat via uitwerpselen besmet is met bacillen (bactilaire dysenterie) of amoeben (amoebendysenterie). Deze veroorzaken een darminfectie met als symptomen bloederige diarree, pijn en (mogelijk) koorts. Het is (tegenwoordig) een gevaarlijke ziekte als er niets tegen de uitdroging wordt gedaan, als de veroorzakers immuun zijn voor antibiotica of als de amoeben zich door het lichaam verspreiden. Ook kunnen er natuurlijk andere complicaties optreden, onder meer als gevolg van de algehele verzwakking van het lichaam. Tegenwoordig wordt men dus behandeld met antibiotica, maar in Bijlards tijd werd men op een streng dieet gezet met klysma's van ontsmettende middelen en (afhankelijk van de ziekte) middelen die het braken opwekten of zorgden voor bloedvatvernauwing, Dr. T. Eernstman, *Vademecum voor den practizeerenden geneesheer in Nederland en de Koloniën*, 8ste bijgewerkte druk, Kemink & Zoon, Utrecht 1926, pp. 153-160.
- 7 Veen 1996, p. 213.
- 8 Eigenlijk Osmaanse naar prins Osman van Bithynië in noordwest Turkije die rond 1300 begon met de verovering van de omliggende gebieden en de stichter was van de dynastie. Zijn opvolgers zetten de veroveringen voort en het rijk groeide tot ca. 1600.
- 9 Ph. Mansel, *Constantinople. City of the World's Desire 1453-1924*, John Murray, Londen 1996, p. 344. De beweging was in 1889 ontstaan. Men zei dat de interventies plaatsvonden om christelijke bevolkingsgroepen in het rijk te steunen.
- 10 E.J. Zürcher, *Een geschiedenis van het moderne Turkije*, SUN, Nijmegen 1995, pp. 25-26.
- 11 Idem, p. 18.
- 12 Idem, pp. 78-79.
- 13 Idem, p. 93.
- 14 De tekst is voorzien van interpunctie en kleine verschrijvingen en eigenaardigheden in de spelling van Bijlard zijn aangepast om de tekst leesbaarder te maken. Daarnaast zijn kennelijk ontbrekende woorden tussen vierkante haken [ ] geplaatst. Een transcriptie van de tekst is te vinden bij de dagboeken in het Streekarchief.
- 15 In Hilversum werd de Amsterdamse tijd aangehouden, terwijl de spoorwegen in Nederland vanaf 1892 de West Europese tijd aanhielden vanwege de handelsbetrekkingen met Duitsland en daarmee 20 minuten achterliepen op de rest van het land.
- 16 Bijlard stapt blijkbaar hier in de 'Oriënt Express', de trein die tot 1935 drie keer per week tussen Parijs en Constantinopel reed. De latere en huidige 'Oriënt Expressen' reden en rijden andere routes dan die in Bijlards tijd.
- 17 Tussengevoegd is een bijna onleesbare regel die mogelijk luidt: 'ook één namelijk in de 2e'.
- 18 Waarschijnlijk dus zijn vrouw Cornelia de Wit.
- 19 Bijlard schrijft 'maaijens'.
- 20 Ferdinand I (1861-1948) was van 1887-1908 Prins van Bulgarije en verklaarde zijn land op 5 oktober 1908 onafhankelijk van het Ottomaanse Rijk en werd zo de eerste koning van Bulgarije – tot 1918.
- 21 Het is geen wonder dat Bijlard de muren bouwvallig vond, ze stamden uit de vijfde eeuw. Oorspronkelijk omringden ze de stad en waren voorzien geweest van honderden wachttorens. De oude gracht voor de muur was al lang in gebruik voor tuinen en begraafplaatsen. Alleen de geiten op de muren hielden de begroeiing nog enigszins in toom (Mansel 1996, p. 3).

- 22 De stad werd gesticht in de 8e eeuw v.Chr. gesticht en heette tot 303 n.Chr. Byzantium, daarna tot 1926 Constantinopel en nu dus Istanbul.
- 23 Istanbul is eigenlijk een verzamelnaam voor allerlei verschillende steden en dorpen: het oude islamitische Stamboul (dat Flaubert diep in de negentiende eeuw al verwesterd vond) met de grote moskeeën, het paleis van Topkapi en de bazaar op de zuidoever van de Gouden Hoorn; Galata en het 'westerse' Beyoğlu (Pera) (...); en ketens van meer of minder lommerrijke, en soms aan hotelreservaten aan Zwitserse meren herinnerende plaatsen en dorpjes die zich aan beide oevers van de Bosporus uitstrekken tot aan de Zwarte Zee. Uit: *Passage Istanbul*, samengesteld door J.P. Hinrichs, Uitgeverij Bas Lubberhuizen, Amsterdam 2001, pp. 8-9.
- 24 De bewoners dragen in die blikken bussen hun huisafval naar buiten, en strooien het op straat voor hun deur uit. Van dien afval leven de straathonden, en zoo dikwijls er weer een bus wordt uitgestort, vliegen ze er van alle kanten op af. Demissionair minister-president Abraham Kuyper, geciteerd in Hinrichs 2001, p. 108.
- 25 Veel bezoekers schrijven hierover: vanaf de 16e eeuw hadden de honden de stad in districten verdeeld. Ze werden bijgevoerd door de Islamitische bewoners van de stad en waren de baas op straat: de eerste trams werden voorafgegaan door mannen met stokken om de honden te verjagen. 's Nachts was een stok voor een wandelaar van levensbelang. In 1910 werden de honden verbannen naar een eilandje en was hun macht grotendeels gebroken (Mansel 1996, pp. 288-189, p. 354).
- 26 De islamitische maankalender telt maar 354 dagen en 9 uur.
- 27 Waarschijnlijk bedoelt hij 'Smyrnaschen', dus uit Smyrna, het huidige Izmir.
- 28 Aangezien hij eerder zegt dat 13 frank gelijk staat aan f7,50 is dit dus $\pm f1.153$ à $f1.730$. Uit de advertenties in *De Gooi- en Eemlander* blijkt dat je in 1908 een nette dienstbode f110 per jaar betaalde, een nette burgerwoning huurde voor f2 per week, een mantelpak kocht vanaf f6 en voor een pond aardbeien 45 cent betaalde.
- 29 De oude metro uit 1871.
- 30 De Kızıl Adalar, oftewel 'rode eilanden'. Een groepje van 9 eilanden op 20 km ten zuidoosten van de stad, in gebruik als vakantieoord van de hogere kringen in Bijlards tijd en tegenwoordig (auto's zijn er verboden).
- 31 Het derde eiland heet nu Heybeli, de oude Griekse naam was Chalki.
- 32 Nu bekend als Thessaloníki.
- 33 Het huidige Alexandroupolis, dat vroeger Dedéagach heette.
- 34 Een afkorting van reformjapon, dus een japon gemaakt overeenkomstig de ideeën van de reformbeweging, die o.a. streed voor afschaffing van het korset.
- 35 De kedive was de Ottomaanse onderkoning van Egypte.
- 36 Ik heb dit aantal niet kunnen verifiëren, maar de vorige sultan had in 1870 een harem met 809 vrouwen (Mansel 1996, p. 94). Toen Abdülhamit II in 1909 werd afgezet, trof men 213 vrouwen in zijn harem aan.
- 37 Dit was de zogenaamde salemlik, de plechtige gebiedsdienst van de sultan. Volgens Kuyper werd de sultan vergezeld door prinses en prinsessen en niet door vrouwen uit de harem. Demissionair minister-president Abraham Kuyper, geciteerd in Hinrichs 2001, p. 113.
- 38 De Olympus ligt bijna aan de kust en zal met zijn hoogte van 2.911 meter goed te zien zijn geweest.
- 39 De gele vlag staat voor de letter Q, in dit geval van quarantaine.
- 40 De eerste moderne Olympische Spelen werden in 1896 in het gerestaureerde stadion van Herodes Atticus (2e eeuw n.Chr.) in Athene gehouden, bij de opening waren 60 à 70.000 mensen aanwezig.
- 41 Vermoedelijk bedoelt Bijlard Kifisiá.
- 42 Dus $\pm f230$ à $f288$ en $\pm f1.153$ à $f1.730$.
- 43 'Dot' is het Franse woord voor bruidsschat. Griekenland was lid van de Latijnse Monetaire Unie waardoor de drachme evenveel waard was als de frank. 50.000 Drachmen is dus $\pm f28.835$, 45.000 drachmen is $\pm f25.951$.